

פתח דבר

דָּרֶךְ הָרוּחַ מִי יָדַע?
דוד שמעוני, 'מצבה'

שונה היא דרך הרוח מכל דרך אחרת – היא מאחדת נופי רוח וחברה, מפלסת בהם נתיבי יצירה, מלכדת אותם ואחר כך שבה ומתפצלת לשבילים חדשים. לאמתו של דבר, גם ההולכים בה כל חייהם נמצאים תמיד בראשיתה, תמיד היא מזומנת להם מחדש.

דרך הרוח שאליעזר שביד מפלס בחייו ובמעשיו ניכרת בשלושה תחומים, שבידיו חד הם: המחקר, ההוראה והיצירה ההגותית. מפעלו המחקרי, המשתרע על פני למעלה מחמישים שנה, מכונס כבר היום בעשרות ספרים ובמאות מאמרים. במחקרו הוא מאיר ומפרש עולמות הגותיים מגוונים מהגות המקרא ועד למחשבת דורנו. בכל אשר פנה – חידש, פרץ דרך, עורר מחשבה והעלה שאלות חדשות. רבים מהנתיבים שסלל שימשו אתגר להולכים אחריו כמו גם לאלה שפרצו דרכים מקבילות ואף סותרות.

בידיו של שביד נקוט המחקר כערך וכמטרה בפני עצמם. אך לא פחות מכך הוא בשבילו כלי בידיו של המחנך המצווה לנחול ולהנחיל, להעיר את רוחם ואת נשמתם של תלמידיו לאחריות המוטלת עליהם לחדש את ההווה היהודית והאנושית שלנו. שביד, שהגיע אל האקדמיה מן העשייה החינוכית-התרבותית, מבקש כל ימיו לחנך. הוא עושה זאת בפועלו הישיר, ובמיוחד באורח הוראתו ועמידתו לפני תלמידיו. לא פחות מכך הוא פועל כמחנך כשהוא בוחן בקפידה וללא משוא פנים כל טקסט ומבקש לפענח את צפונותיו. אין תלמוד לומר שלעולם יהיה הטקסט הנחקר כלי יעיל בידי המחנך. בוודאי אין תלמוד לומר שבהכרח יהיה פירושו הנאות של שביד כחוקר תואם את מגמתו כמחנך. אולם לעולם יהיו אחריותו, רצינותו ואהבתו לטקסט, ביטוי לאותה רוח שהוא כמחנך מבקש לעורר בתלמידיו. לעולם יהיו השאלות שמציב החוקר לטקסט עדות לשאלות ולאגרות שהטקסט מציב בפני המחנך.

השיח המחקרי והחינוכי של שביד הוא לעולם גם שיח פילוסופי, המציב אותו ואת קהלו לפני אלוהים ואדם, ותובע לשאול את שאלות היסוד הרבות המתחדשות תדיר בחיינו: הזוהר היהודית והאמונה, היחס שבין הקיום היהודי הייחודי ובין השותפות האנושית האוניברסלית, הציונות והדתות התפוצות, הצדק החברתי והמחשבה הלאומית, החינוך והמאבק לשוויון, ועוד ועוד.

לשלושה תחומי חיים אלה מוקדש ספר יובל זה, המוגש לאליעזר שביד במלאת לו שבעים וחמש שנה. עניינו של המדור הראשון הוא ניתוח, ביקורת ובחינה של הגותו של בעל היובל. במדור השני עולות שורה של סוגיות הכרוכות במעמד התרבותי והחינוכי הנקנה לחקר התרבות היהודית בכלל, ולחקר ההגות שתורותיו יצרה בפרט. בשני המדורים האחרונים נדונות סוגיות מחקריות ופילוסופיות המעוגנות בלאומיות היהודית ובהגות היהודית בעת החדשה. בכך מבקש הספר לא רק לכבד את שביד ולהביע את האהבה וההערכה שכותבי המאמרים חשים כלפיו, אלא גם להוסיף ולפלס נתיבי רוח חדשים.

ראשיתו של ספר יובל זה לפני שבע שנים, ביום עיון שערכו החוג למחשבת ישראל באוניברסיטה העברית, שהייתה ביתו המחקרי של שביד שנים רבות, והמסגרת למחשבה ולזהות יהודית בזמננו' שבמכון ון ליר בירושלים, אשר שביד יזם והנהיג שנים לא מעטות וגם היא שימשה לו בית ליצירה תרבותית וחברתית רבת-ערך. ביום עיון זה, שנערך במסגרת הכנסים השנתיים של החוגים למחשבת ישראל, ביקשנו לבחון היבטים מתודולוגיים ותרבותיים שונים הכרוכים בחקר המחשבה והתרבות היהודית, נושא שאנו ממעטים על פי רוב להיוקק לו. ההרצאות שנישאו בכנס זה משמשות בסיס לרבים ממאמרי הספר, אבל בשנות הכינוס והעבודה הצטרפו רבים מידידיו, תלמידיו ומוקיריו של שביד ותרמו מחילים בתחומים שונים.

בימים אלה, כשהספר עומד לראות אור, אני חש חובה להודות לאנשים הרבים שחברו למאמץ זה. ראשונים במלאכה היו ראשי 'המסגרת למחשבה ולזהות יהודית' במכון ון ליר בירושלים, במיוחד הרב פרופסור נפתלי רוטנברג, היושב ראש השותף שלה, ויונה רצון, שתרומתה לארגון יום העיון רבה מאוד. תודה מיוחדת לד"ר שמשון צלניקר, ראש מכון ון ליר בירושלים, שתתם למפעל זה ממשאבי המכון, ובכך סייע להוצאתו לאור של הספר. תודה מיוחדת אני חב גם לידידי פרופסור אביעזר רביצקי, ראש החוג למחשבת ישראל במשך רוב שנות העבודה על הספר, שנרתם לסייע במימוש הרעיון. ללא עזרתו, עצתו ומרצו לא היה הספר רואה אור. חוב תודה אני חב גם לאנשי המכון למדעי היהדות באוניברסיטה העברית, ובמיוחד למר דניאל שפיצר שריכזו במיומנות ובקפידה רבה את המערכת והביאו את הספר לדפוס. גב' נילי לנדסברגר טרחה על העריכה הלשונית והעניקה לספר רבות, הרבה מעבר לדיוק הלשוני ולתקינות הסגנון. נעמה בן שחר שקדה על רשימת פרסומיו של שביד. לכל אלה הברכה.

ספר זה הוא פרק נוסף בדו־שיח המתמשך עם ידידי יקר, עם מורה דרך ושותף לדרך. יהי רצון שהוא ישמש נקודת מוצא להליכה רבת משתתפים ונתיבים בדרך הרוח.

יהודיע עמיר

היברו יוניון קולג', ירושלים

סיון תשס"ה